HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 1, p. 147-174, February 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.575

Savaşın Osmanlı Mizah ve Karikatürüne Yansıyan Acı Yüzü: I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Kıtık, Karaborsa ve Vurgunculuk *The Plight of War Reflected in Ottoman Humor and Caricature: Famine, Black Market and Profiteering in Istanbul During The World War I*

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

(ORCID: 0000-0001-5962-4983)

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Muğla

Volume 10
Issue 1
February
2018

Öz: I. Dünya Savaşı, yalnız cephelerde ağır can ve mal kayıplarına yol açmakla kalmamış, cephe gerisinde de büyük zorluklara yol açmıştır. İtilaf güçlerinin Boğazlara uyguladığı abluka Osmanlı Devleti'nin hem en büyük şehri, hem de en büyük tüketim merkezi olan İstanbul'da şiddetli bir kıtlığa yol açarak karaborsa ve vurgunculuğa ortam hazırlamıştır. Genç nüfusunla birlikte çift hayvanlarının ve nakil vasıtalarının ordu emrine alınması yurt genelinde tarımsal üretimin azalmasına yol açarak kıtlığı iyice körüklemiştir. Halkın önemli bir bölümü bu yüzden büyük sıkıntı çekerken küçük bir tüccar kesimi bu durumu fırsat bilerek yaptığı vurgunlarla büyük servetler elde etmiştir.

Karagöz gazetesi basına uygulanan katı sansüre rağmen karikatür ve mizah dilinin avantajlarından yararlanarak kıtlık, karaborsa ve vurgunculuğun toplumun farklı katmanlarındaki yansımalarını dile getirmiştir. Halkın çektiği büyük sıkıntıları dile getirirken vurguncuların lüks yaşamını da gözler önüne sermiştir. Bu çalışma, adı geçen gazete örneğinde savaşın neden olduğu kıtlık, karaborsa ve vurgunculuğun İstanbul'daki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: I. Dünya Savaşı, İstanbul, ihtikâr, kıtlık, karaborsa, harp zengini

Abstract: The World War I not only led to heavy losses of life and property at fronts but also caused great difficulties behind the lines. The blockade that the Entente powers applied to the Straits led to a severe famine and set the stage for black-markets and profiteering in Istanbul, which was both the largest city and the consumption center of the Ottoman Empire. Both recruiting young population and bringing livestock and transportation vehicles under control of the army has fueled the famine by leading to a decline in agricultural production throughout the country. While a considerable part of the people suffered for this reason, a small merchant group has made great fortunes by taking advantage of this opportunity and profiteering.

In spite of censorship over the press, the Karagöz newspaper by taking the advantages of cartoons and humor, expressed the reflections of famine, black marketeering and profiteering on different strata of the society. While expressing the great troubles of the people, it showed the luxurious life of the profiteers as well. This study aims to examine the effects of famine, black marketeering and profiteering that caused by the war in Istanbul.

Keywords: The World War I, Istanbul, Profiteering, Famine, Black Market, War Profiteers.

Giriş:

1. Dünya Savaşı başladığında İstanbul, 1 milyonun üzerindeki nüfusuyla¹ imparatorluğun hem en büyük şehri, hem de en büyük tüketim merkeziydi. Şehrin devasa boyutlara ulaşan yiyecek ihtiyaçlarıyla diğer temel tüketim maddelerinin tamamına yakını denizyoluyla sağlanıyordu. Kara ve demiryolları yetersiz olduğundan İmparatorluğun geniş coğrafyasına yayılan üretim merkezleriyle bağlantı kurulamıyordu. Bu yüzden denizyolu, İstanbul'un adeta can damarıydı. Tarım ve hayvanlık, ülke ekonomisinin temelini oluşturduğu halde şehrin un ihtiyacı bile daha kolay ve ucuz olduğundan yurtdışından sağlanıyordu. Odesa'dan Avrupa limanlarına buğday taşıyan gemiler, geri dönerken Hamburg'da öğütülen Rus buğdayından elde edilen kaliteli unu çok düşük ücretler karşılığında İstanbul'a naklediyorlardı.² Kahve, şeker, çay gibi tüketim maddeleriyle giyim ve benzeri mamul eşyalar da bütünüyle Avrupa'dan ithal ediliyordu.³

Almanya ile 2 Ağustos 1914'te gizli ittifak imzalayan birkaç İttihatçı önder dışında Osmanlı kamuoyu genel olarak 28 Temmuz 1914'te başlayan savaşı, Avrupa'nın iç meselesi olarak görüyor, en fazla birkaç ay içerisinde biteceğine inanıyordu. Devlet erkânı da; *"Bu harp kanlı bir sağanak gibi çabuk gelip geçecektir"*⁴ diyordu. Fakat yine de savaşın ithalatı engelleyerek bir yiyecek sıkıntısına neden olmasından korkuluyordu.

7 Ağustos 1914'te Dâhiliye Nazırı Talat Paşa başkanlığında Şehremini ile şehrin diğer ileri gelen yetkililerinin katılımıyla İstanbul'un yiyecek meselesini görüşmek üzere bir toplantı yapılmış, bir yiyecek sıkıntısına meydan vermemek için gerekli önlemlerin alındığı açıklanmıştı. Bu kapsamda, gereksiz yere telaşa düşüp fırın ve dükkânlara hücum ederek ihtiyacından fazla ekmek ve yiyecek depolamaya kalkışanlarla, ihtikâra, yani istifçilik yapmaya yeltenen fırıncıların yakalanarak cezalandırılacağı bildirildi. Undan, mercimeğe, soğana, sarımsağa, şeker, yağa kadar birçok temel gıda maddesi için belirlenen azami satış fiyatları açıklanarak bu fiyatlar dışında satış yapmak isteyenlerin polis müdürlüğüne bildirilmesi istendi.⁵

Savaş dönemi Osmanlı basınının yegâne mizah ve karikatür içerikli yayın organı olan ve bu yüzden bu çalışmanın temel kaynağı durumunda bulunan Karagöz gazetesi⁶ de Avrupa'dan ithal edilen mallara yerli alternatifler bularak kıtlığın atlatılabileceğini öne sürerek yüreklere su serpmeye çalıştı. Şeker yerine bal ve pekmez, şekerli kahve yerine sade kahve, Marsilya ve Odesa'nın birinci kalite ince beyaz unu yerine kara ve kepekli yeli un kullanılabileceğini yazdı.⁷ Ancak ne yetkililerin yukarıdaki açıklamaları ne de basının itidal tavsiye eden bu tür yazıları halkı sakinleştirmeye yetti.

¹ Şehremaneti'nin yayınladığı istatistiğe göre İstanbul'un nüfusu 1919 yılında 1.129.655 kişiydi. Bkz. *1335 Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası*, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1337, s. 50.

² "Türkiye'de İlaşe-İlaşe Müdür-i Umûmisinin Bir Alman Gazetesi Muhabirine Beyanâtı", *Tanin*, 23 Mayıs 1917, nr. 3035.

³ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 319.

⁴ Ziya Şakir, *1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?*, Muallim Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul 1944, s. 148.

⁵ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, yay. haz. Kemal Gurulkan vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013, s. 34-37.

⁶ Gazete hakkında geniş bilgi için bkz. Tuncay Ögün, "Karagöz Gazetesi Örneğinde Osmanlı Mizahında ve Karikatüründe Çanakkale Deniz Savaşları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, s. 565-566; Fevzi Çakmak, "Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı", *Uluslararası Tarih Sempozyumu (İzmir, 16-18 Ekim 2014) Bildiri Kitabı*, İzmir 2015, s. 362-363.

⁷ "Muhavere", *Karagöz*, 23 Temmuz 1330, nr. 644.

Savaşın İlk Aylarında Baş Gösteren Kıtlık ve Hayat Pahalılığı

Aslında savaşın ilk aylarında İstanbul'da ihtiyacı karşılayacak kadar yiyecek vardı. Ancak telaşa kapılan bazı kimselerin hükümetin uyarılarına rağmen evlerini adeta birer küçük yiyecek deposuna çevirmesi istifçilik duygularını beslemeye başladı. Hükümet önce buna engel olmak istediysen de biriktirilen şeylerin yine halk tarafından tüketileceğini düşünerek müdahale etmekten vaz geçti. Bu durum piyasadan çekilmeye başlayan et, ekmek, pirinç ve benzeri yiyecek fiyatlarında belirgin bir yükselişe neden oldu.⁸

İlk olarak piyasadan üç ay içerisinde fiyatı üç kat artarak dokuz kuruşa⁹ yükselen şeker kayboldu. Karagöz de işte o zaman ithal malların yerini doldurmanın kolay olmayacağı, balın şekerin yerini tutmayacağı anladı (Karikatür: 1).¹⁰

Müşteri –Aman kahveci başı! Bu ne kadar arı? Ne burnum kaldı ne suratım:

Kahveci –ne yapalım efendi? Müşteriler hep şekerli kahve istiyorlar. Halbuki artık ballı kahve pişirmek mecburiyetindeyiz. Şeker gibi bal da kıt olduğundan, işte böyle bir iki kovan kurmağa mecbur olduk. Şeker fabrikaları kapandıktan sonra, bu yerli bal fabrikalarını işletiyoruz.

Karikatür: 1 (Karagöz, 13 Eylül 1330, nr. 666).

İki Alman savaş gemisine (*Goeben* ve *Breslau*) 10 Ağustos'ta Marmara Denizi'ne geçiş izini verilmesi üzerine Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alan İngilizlerin 7 Ekim'den itibaren kömür başta olmak üzere stratejik malların geçişini yasaklaması hayatı daha da zorlaştırdı.¹¹ Kış da yaklaşmış olduğundan odun kömür fiyatları yükselmeye başladı. Odunun çekisi 65, kömürünki 85-90 kuruşa çıktı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmeyeceğinden hâlâ emin görünen Karagöz ise odun kömür bulamayanlara; "Görmüyor musun? Çok şükür Avrupa yanıyor. Bütün kış da yanacağı benziyor. Gidip karşısına kurulsunlar"¹² diyerek bu sorunun önemini de henüz kavranamadığını ortaya koyuyordu.

Osmanlı Devleti'nin, 29 Ekim 1914'te Karadeniz'deki Rus üslerine saldırarak fiilen savaşa girmesi, Rusya'dan yapılan ithalatın da tümüyle kesilmesine yol açtı. İntikam almak isteyen Rus filosu Karadeniz'deki her türlü sevkiyatı tehdit etmeye başladı.¹³ Zonguldak kömür sevkiyatını engellemeye çalıştı.¹⁴ Böylece Rusya'dan ithal edilen mallar arasında yer alan ve daha çok aydınlatmada kullanılan gazyağı da piyasadan çekilerek kayıplara karıştı.¹⁵ Mevcut gazyağı ise fırsatçılar tarafından altından yüksek fiyatlarla satılmak üzere piyasadan

⁸ Ziya Şakir, age, s. 147-148.

⁹ Karagöz, 8 Teşrinievvel 1330, nr. 676.

¹⁰ Karagöz, 13 Eylül 1330, nr. 666.

¹¹ A.L. Macfie, *Osmanlıların Son Yılları (1908-1923)*, Çev.: D. Acar-F. Soysal, İstanbul 2003, 130.

¹² "Muhavere", Karagöz, 13 Teşrinievvel 1330, nr. 678.

¹³ "Tebliğ-i Resmî", Tanin, 7 Teşrinisani 1914, nr. 2111.

¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992)*, Ankara 1999, 143.

¹⁵ "Muhavere-Karagöz'ün Keşf-i Mühimi", Karagöz, 11 Şubat 1330, nr. 730.

toplanarak istiflendi.¹⁶ Halkın çoğunluğu geceleri zifiri karanlıkta kalırken (Karikatür: 2), Beyoğlu gibi zengin semtlerde istifçiler sayesinde cümbüş ve kumar partileri gündüz gibi aydınlıklar içerisinde sabahlara kadar devam edebilmekteydi.¹⁷

Hacivat –Ne o Karagöz'üm fenerci mi yazıldın?

Karagöz –Ne yaparsın Hacivat, gaz şirketi gaz vermez, belediye sokaklara bakmaz, gece karanlıkta herkes daha ölmeden mezara girer gibi çukurlara yatıyor, bari fenerlere birer idare kandili koyayım dedim!

Karikatür: 2 (*Karagöz*, 19 Kânunusani 1334, nr. 1034).

Karagöz, piyasadaki gazyığı kıtlığını mizah diliyle söyle ifade ediyordu:¹⁸

“Gaz yahut petrol, renksiz, şeffaf, bazen sarımtırak, rayıhası sert, iştiâle, tenvir ve teshine kabiliyetli mayı bir nesne olup bazı kimya-hanelerde mevcut olduğu ve evlat ve ahfada yadigâr bırakılmak üzere mahfuz bulunduğu mervidir.”

Kıtık ve hayat pahalılığının ablukadan başka nedenleri de vardı. Seferberliğin ilanı ile birlikte çıkarılan bir kanunla¹⁹ hükümete gerek gördüğü nakil vasıtalarına, yiyecek maddelerine ve giyim eşyasına ordunun ihtiyaçları adına el koyma yetkisi verilmesi de ayrı bir sorundu. Zira bu kanun her tarafta olduğu gibi İstanbul'da da halkın ihtiyaçlarından feragat etme pahasına uygulanabiliyordu.

Kırsal kesimdeki genç nüfusun çift hayvanlarıyla birlikte ordu emrine alınması ise tarım sektörüne ağır bir darbe vurmuştur Savaştan önce 60 milyon dönümün üzerinde olan ekili arazi miktarı, savaşın birinci yılında (1914-1915) 30 milyon dönüme, ikinci yılında (1915-1916) 25 milyon dönüme düştü.²⁰ Ekili arazi miktarındaki bu sert düşüşe başlı olarak yiyecek kaynaklarının azalması yalnız İstanbul'da değil yurt genelinde açlık ve kıtlığın önemli bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Karagöz'ün karıncaları çift sürerken gösteren karikatürü tarlalarda çalışacak insan, çift sürecektir hayvan kalmadığını anlatıyordu(Karikatür: 3).

¹⁶ “Muhavere-Piyasa Ne halde?”, *Karagöz*, 14 Şubat 1330, nr. 731; “Rüya Tabiri” *Karagöz*, 16 Şubat 1330, nr. 732.

¹⁷ Alev Gözcü, “I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016-Bahar), s. 159.

¹⁸ “Gaz”, *Karagöz*, 2 Şubat 1330, nr. 726.

¹⁹ Tekâlif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hakkında Kanun (14 Temmuz 1330), *Düstur*, 2. Tertip, VI, Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1334, s. 1011, 1012.

²⁰ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 3, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 309.

Karagöz –Maşallah karınca efendiler çift mi sürüyorsunuz.

Karınca –Ne yapalım Karagöz Efendi insanların meşguliyeti pek ziyade, bu yaz aç kalmamak için kendi nafakamızı tedarik ediyoruz!

Karikatür: 3 (*Karagöz*, 30 Mart 1331, nr. 750).

Kıtlığı ve hayat pahalılığını iktisadi kurallar çerçevesinde analiz etmek yerine bütün sorumluluğu “fırsatçı, istifçi ve insafsız” esnafa yükleyen Karagöz, bir asır kadar önce de İstanbul’da fiyatların kötü niyetli bazı esnaf tarafından yükseltildiğini, bu yüzden birkaç dükkânın subaşı tarafından basıldığını yazarak istifçilere karşı sert önlemler alması gerektiğini öne sürüyordu.²¹ “*Esnaf-ı bî-insafa*” karşı sabır ve tahammül kalmadığını belirterek istifçilere karşı duyulan toplumsal öfkenin hat safhaya ulaştığını dile getiriyordu.²²

Halkın büyük çoğunluğu yiyecek bulmakta, odun-kömür temin etmekte güçlük çekerken haksız kazanç elde eden bazı fırsatçıların yüksek fiyatlar ödeyerek diledikleri şeyleri satın alabilmelerini içine sindiremiyor, gazetelerde zenginlere hitap lüks gıda maddesi reklamlarının yer almasına tepki gösteriyordu.²³ “*Aşçı Aranıyor*” başlıklı şu ilanı da söz konusu reklamlara cevap niteliğindeydi.²⁴

“Yağ ve pirinç istemeden pilav, un ve şeker istemeden baklava imaline, odun kömür yakmadan muktedir –pilav tenceresi, hamur tahtası, oklava mevcuttur –mahir bir aşçı aranıyor. Arzu edenlerin mekteb-i aliye şahadetnamelerinin suret-i musaddakasıyla isimlerini müsabaka günü ayrıca ilan olunmak üzere, Karagöz’e bildirmeleri.”

Savaşın kısa süreceği, birkaç ay içerisinde normal hayata dönüleceği beklentisiyle Karagöz’ün kıtlık ve istifçilikten yakınan yazılarına bir süre göz yuman hükümet, savaşın ön görülenden uzun süreceği anlaşılınca elindeki sansür silahını kullanarak gazeteyi susturma yoluna gitti. Askerî sansür, 21 Aralık 1915’ten itibaren gazetenin süresiz olarak kapatılmasına karar verdi.²⁵ Oysa kapatma kararına neden olan²⁶ “*Yarabbi Bin Şükür*” başlıklı yazının askerî meselelerle bir ilgisi yoktu. Kıtlık yüzünden halkla esnaf arasındaki ilişkilerinin bozulmaya yüz tutuşuna dikkat çeken bu yazıda Karagöz, esnaf olmadığına binlerce kez şükrederek şöyle diyordu:²⁷

²¹ “Mühim Bir Vesika”, *Karagöz*, 1 Temmuz 1331, nr. 779.

²² “Kuru Bakla”, *Karagöz*, 4 Temmuz 1331, nr. 780.

²³ “Bacı ile Kavga”, *Karagöz*, 4 Temmuz 1331, nr. 780.

²⁴ *Karagöz*, 29 Temmuz 1331, nr. 787.

²⁵ “Karagöz Gazetesi Müdür-i Mesulüne”, *Karagöz*, 2 Kânunusani 1331, nr. 825.

²⁶ ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, Klasör No: 354, Dosya No: 1420, Fihrist No: 066.

²⁷ *Karagöz*, 5 Kânunuevvel 1331, nr. 824.

“Mevla’ma şükrediyorum ki: dünyaya mahalle bakkalı gelmedim. Şimdi ne yapardım? Öyle ki müşterilerimle içlidişli olmuşuz! Ben onlara senelerce veresiye vermişim! Her ihtiyaçlarını tesviye etmişim, kazanmışım! Şimdi onlar apışmış, ben apışmışım! Daha, nasıl şükretmeyeyim ki, dünyaya ekmekçi, fırıncı gelmemişim! Kasap, attar, sebzevatçı gelmemişim! Hep kardeş gibi geçindiğim müşterilerimle de dargınlaşmaya, bozuşmağa mecbur kalmamışım!”

Başkumandanlık Vekâletinin 6 Ağustos 1914 tarihli emriyle yürürlüğe giren askerî sansür gereğince yurtiçinde ve dışında kötü etki yaratabilecek yayınlara izin verilmeyecekti.²⁸ Karagöz’ün kıtlık, açlık ve vurgunculukla ilgili yazıları muhtemelen bu kapsamda görüldüğünden susturulmuştu. Neyse ki gazete, aradan bir ay bile geçmeden 15 Ocak 1916’da yeniden yayın hayatına başladı.²⁹ Ancak yayın politikasını da değiştirmek zorunda kaldı. Kıtık ve istifçiliğe karşı etkili önlemler alınmakta olduğunu³⁰ birkaç güne kadar işlerin yoluna gireceğini, her şeyin bollaşıp ucuzlayacağını, bakkalların, muhtekirlerin (istifçi, karaborsacı) burunun kırılacağını yazmaya başladı.³¹ Savaşın pek yakında sona ereceğini, her şeyin normale döneceğini belirterek halkın moralini yükseltecek yayınlara ağırlık vermeye başladı.³² Yayınladığı karikatürlerinde de bu konuları işlemeye başladı (Karikatür: 4)

Karagöz (Uykuda sayıklama halinde) Ah!
Canım baklavalara, börekler, kuzu
dolmaları...

Hacivat –Ayol Karagöz, uyan, kendine
gel! Yakında sulh olacağı her taraftan
söyleniyor, o zaman bol bol yersin. Şimdi
dilini nafiye ısıırıyorsun ağzın kan içinde
kaldı. Haydi, kalk, uyan

Karikatür: 4 (*Karagöz*, 11 Nisan 1333, nr. 954).

İstanbul’daki kıtlıktan bahsetmek yerine, Alman denizaltılarının ablukasındaki İngiltere’nin açlığa mahkûm olduğunu³³, Paris’te kömür kıtlığına bir türlü çare bulunamadığını sıkça dile getirerek³⁴ düşman ülkelerin de çok sıkışık durumda olduğunu öne sürdü.

Harp Zenginleri ve Sosyal Tabakalar Arasındaki Hiyerarşinin Bozulması

1916 yılı bazı vurguncuların büyük servetler elde ederek yeni bir zengin sınıfı oluşturduğu dönem olmuştur. İktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki yönetimi de Müslüman-Türk zengin sınıfı yaratmak düşüncesiyle bu duruma seyirci kalmış, hatta destek

²⁸ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, s. 32.

²⁹ *Karagöz*, 2 Kânunusani 1331, nr. 825.

³⁰ “Karagöz’ün Ziyafeti”, *Karagöz*, 11 Şubat 1332, nr. 941.

³¹ “Bereket”, *Karagöz*, 15 Şubat 1332, nr. 942.

³² *Karagöz*, 14 Nisan 1333, nr. 955.

³³ “Açlığa Derman”, *Karagöz*, 15 Şubat 1332, nr. 942; “Açlık Tehlikesi”, *Karagöz*, 2 Mayıs 1333, nr. 960.

³⁴ “Kömür İşi”, *Karagöz*, 7 Nisan 1333, nr. 953.

olmuştur.³⁵ Büyük vurgunlara vagon tahsisindeki rüşvet ve usulsüzlükler yol açmıştı. İhtiyaca oranla çok yetersiz olan demiryolu vagonları rüşvet ve iltimasla³⁶ İttihatçılara yakın bazı kişilere tahsis edilmiş, onlar da bu vagonları büyük meblağlar karşılığında başkalarına devrederek hiç yoktan büyük servetler elde etmişti.³⁷ Maliye Nazırı Cavit Bey de “*kazanç ne şekilde olursa olsun, esbab ve vesaiti meşru olmak şartıyla meşrudur*”³⁸ diyerek kılıfına yuvarlanan bu vurgunların meşru görüldüğünü açıklamıştı.

Vurgunların gerçekleştiği 1916 senesi Rumî takvimle 1332 tarihine denk geldiği için yeni zengin sınıfına halk arasında genellikle “*bin üç yüz otuz ikilik*” ya da “*bin üç yüz otuz iki zengini*” deniliyordu. “*Zamane zengini*” veya “*harp zengini*” diyenler de vardı. Halkın çoğunluğu yarı aç, yarı tok kıt kanaat geçinmeye çalışırken onlar, fiyatlar ödeyerek diledikleri her şeyi karaborsacı esnaftan el altından satın alarak lüks bir hayat sürmekteydiler.³⁹

Halkın büyük çoğunluğu yarı aç, yarı tok yaşamaya çalışırken vurguncuların elde ettikleri haksız kazançlar sayesinde lüks denilebilecek rahat bir hayat sürmesi halkın tepkisini çekiyordu. Bu tepkileri daha fazla görmezden gelemeyen hükümet, o zamana kadar sansürle susturulan gazeteleri 1917 Nisan’ından itibaren vurgunculuğa karşı serbest bırakmak durumunda kaldı. Böylece gazeteler hep bir ağızdan vurgunculara saldırmaya başladı. Ancak yine de bu yazılarda hükümeti rahatsız edebilecek hususlardan uzak duruluyor, İttihatçıların vurgunlardaki rolüne dair söylentilere kesinlikle değinilemiyordu.⁴⁰

Karagöz de “*Karagöz Atıp Tutuyor*” başlıklı yazısıyla basının vurgunculuğa karşı başlattığı seferberliğe katıldığını ilan etti.⁴¹ İki karikatüründen birini, ihtikâra ve muhtekirlere, yani vurgunculuğa ve vurgunculara saldırmak için kullanmaya başladı. Kıtığa, hayat pahalılığına, açlığa temas etse de hedefinde hep bütün bunların müsebbibi olarak gördüğü fırsatçı esnaf, karaborsacı tüccar vardı. Kesilen cezaları “*koyundan birkaç kıl koparmak kabilinden*”⁴² yetersiz buluyor, narh fiyatını hiçe sayan kasapların haksız kazanç elde ederek iyice zenginleştiğini, bakkalların hayduttan farksız olduğunu yazıyordu.⁴³ Tüccarların eşkiyadan bile beter olduğunu dile getiriyordu (Karikatür: 5)

³⁵ Talat Paşa, *Hatıralarım ve Müdafaa*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s. 42, 190; Z. Toprak, age, s. 166.

³⁶ Liman von Sanders, *Türkiye’de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 238.

³⁷ Vurgunlar hakkında geniş bilgi için bkz. Ziya Şakir, age, s. 239-252; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı*, C. III, Ks. IV, TTK Yayını, Ankara 1991, s. 523-534.

³⁸ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 3, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 412. Savaş yıllarında gazetelerin ancak üstü örtülü olarak dile getirebildiği vurgun iddialarını Mütareke basını çarşaf çarşaf yazacaktır. Bkz. Mehmet Aydın, “İttihat ve Terakki’ye Yönelik İstanbul Basınında Yer Alan Bazı Yolsuzluk İddiaları”, *Turkish Studies*, Volume 3/7 Fall 2008, s. 696-706.

³⁹ “Mütalaat-ı Hekimane ve Hâkimane”, *Karagöz*, 8 Ağustos 1333, nr. 988.

⁴⁰ Mehmet Taylan, “Osmanlı Basınında İhtikâr: Temsil, Mizah ve Mağduriyet (1917-18)”, *Kebikec*, Sayı: 43 (2017), s. 73-124.

⁴¹ *Karagöz*, 16 Mayıs 1333, nr. 964.

⁴² “Kasaplar”, *Karagöz*, 12 Mayıs 1333, nr. 963.

⁴³ *Karagöz*, 19 Mayıs 1333, nr. 965

Karagöz –Ulan Efe!... Bir tek zavallıyı soymakla bu kadar kurulmak ne demek?... Bak şu ileriden giden iki meşhur tüccara, bütün halkı, cihanı soydular da yine senin kadar çalım etmiyorlar... Utan ya!...

Karikatür: 5 (Karagöz, 2 Haziran 1333, nr. 969).

Sonradan görme olarak aşağıladığı, kıtlık ve açlığın baş sorumlusu olarak gördüğü yeni zenginlere; “*Otuz bir de cepte yokken metelik/Şimdi olmuş üç yüz otuz ikilik/Bu ihtikâr bu züppelik kan dolu/Elbet boğar bu kan seni itoğlu!*”⁴⁴ diye açıkça hakaret ediyordu. Yine de hırsını alamayıp Sümbülzâde Vehbî’nin insafsız esnafı yeren “*Der-İttisaf-ı Esnaf be-Adem-i İnsaf*” isimli ünlü hicviyesindeki “*Yokdur anlarda muazzez bir ferd/Çün yiğitbaşları başnâmerd*”⁴⁵ dizelerini onlara ithaf ediyordu. Onların lüks yaşamına zarar veren en küçük şeylerden bile büyük mutluluk duyuyordu. Bu yüzden, yiyecek maddelerini yurt genelindeki dağıtımından sorumlu olan İaşe-i Umumiye İdaresi’nin⁴⁶ pastacı ve tatlıcılara un, nişasta, irmik ve sair malzeme dağıtımını durdurmasını memnuniyetle karşılamıştı. Yalnız zenginlere hizmet eden pastacı ve tatlıcılar bu uygulama sonucunda işsiz kalıp halk tarafından mahallelerden kovulmasını “*Haydi, şimdi hepiniz/Başınıza taş düşsün!/Eskileri geçiniz/Bayram ettik biz bugün*”⁴⁷ dizeleriyle ifade ederken harp zenginlerinin lüks yaşamına duyduğu hıncı açığa vurmuştu.

Kıt kanaat geçinmeye çalışan halkın çoğunluğuyla küçük bir azınlık oluşturan harp zenginlerinin lüks yaşam koşulları arasındaki uçuruma her fırsatta dikkat çekiyor, bir çocukla babası arasında geçen şu diyalogla bu gerçeği çok yalın bir şekilde ortaya koyuyordu:⁴⁸

-Beybaba! Komşu tüccarın küçük oğlu bana “kaymak” diye bir şey tarif etti. Pek lezzetliymiş! Sütün pek koyusu, biraz yumuşacık kurusu dedi, bu nasıl şey? Kaymağı anlamadım, süt nasıl şey, diye sordum, yüzüme baktı, sırtıttı!

-Oğlum, kaymak, dedikleri eski zamanda vardı, şimdi yok. Süt dedikleri bembeyaz bir sudur, bazı zenginler sabahları içerler ama hamdolsun, sen büyüdün, ben de koskoca bir adamım, artık bize böyle çocuk işleri yakışmaz ki!

⁴⁴ “Vemenü’l-garaib”, *Karagöz*, 2 Haziran 1333, nr. 969. Harp zenginleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mithat Kadri Vural, “Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak Harp Zenginleri ve Buna Yönelik Eleştiriler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016-Bahar), s. 109-131.

⁴⁵ “Der-İttisaf-ı Esnaf be-Adem-i İnsaf”, *Karagöz*, 6 Haziran 1333, nr. 970. Manzumenin tam metni ve günümüz Türkçesi için bkz. Sümbülzâde Vehbî, *Lutfiyye*, yay. haz. Rüeyya Ali Beyzadeoğlu, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 142-146.

⁴⁶ İaşe Kanun-ı Muvakkati (10 Temmuz 1332), *Düstur*, 2. Tertip, VIII, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, s. 1230-1231.

⁴⁷ “Kumda Oynayınız ki Çöp Batmasın!”, *Karagöz*, 12 Eylül 1333, nr. 998.

⁴⁸ “Küçük Çocuk Kaymak”, *Karagöz*, 6 Teşrinievvel 1333, nr. 1004.

Soba başında, sigara tellendiren iki zengin arasında geçen şu diyalog da aynı konuya farklı bir açıdan temas ediyor, odun kömür bulamayan sıradan insanlar için tam bir eziyete dönüşen kar ve kışın vurguncular için ayrı bir keyif ve sefahat vesilesi olduğunu dile getiriyordu:⁴⁹

-Aman ne latif kar! Bu havayı pek severim.

-Evet, bu güzel karın toprağa ve mezuata ne kadar faydası olduğunu bir takım pespayeler takdir etmiyorlar da, kış geldi, diye söyleniyorlar.

-Toprağa faydası varmış, yokmuş bunu bilmem. Fakat körüklü paltomu giymek kalın lastiklerimi ayağıma geçirmek, benden evvel ayak basılmamış karlar üzerinde gezmekten hoşlanırım!

-Yok, ben böyle karlı havalarda, ya poker masası başında yahut bir işvebaz kadınla şampanya şişeleri ve kadehleri karşısında vakit geçirmeyi severim.

Halkın zenginlerin artıklarıyla geçinmek durumunda kaldığına dikkat çekiyordu (Karikatür: 6).

Karpuz kavun yalama sergisi

Serseri –Karagöz Ağa, bir metelik vereyim mi?

Karagöz –Geç oğlum geç... o senin bildiğin eski karpuz kabukları değil, bunlar yeni zenginlerin evlerinden çıkma. Bak ne kadar etli!

Karikatür: 6 (Karagöz, 25 Ağustos 1333, nr. 993).

Sermayenin hızla el değiştirmesi sosyal tabakalar arasındaki hiyerarşiyi de bozmuştu. Karagöz bu gerçeğe değinirken dikkate değer tespitler yapıyordu. “*Bir Zengin ile Mülakat*” başlıklı yazısında savaştan önce kıt kanaat geçinen dar gelirli bir avukat kâtibinin ihtikâr sayesinde lüks kıyafetlere, büyük bir servete, Galata’da bir işyerine, Şişli’de bir apartmana ve ayrıca bir köşke sahip olduğunu yazıyordu.⁵⁰ Başka bir yazısında, mizah dilini de bir kenara bırakarak şöyle diyordu:⁵¹

“Şöyle etrafta bir göz gezdirdim. Falan neydi, ne oldu! Mecidiyeye dikiz ederken şimdi binlerce lirayla oynuyor... Peynir ekmeğe mum iken, her akşam Tokatlıyan’dan tatlısıyla, şampanyasıyla yemek yemezse karnını doymuş addetmiyor... Evet, falan da büsbütün düştü. Orta halli geçinirken, üstü başı pejmürde... Avurt avurta çökmüş... Bet beniz, sapsarı... Ayakkabılar patlak, zenginleşenler var, fakirleşenler var... Hatsız para kazananlar var... Satıp yiyerek nihayet satacak bir şey de kalmamasıyla, ölümünü bekleyenler var...”

⁴⁹ “Soba Başında”, *Karagöz*, 8 Kânunuevvel 1333, nr. 1022.

⁵⁰ *Karagöz*, 23 Mayıs 1333, nr. 966.

⁵¹ “Fakirlik mi, Budalalık mı?”, *Karagöz*, 11 Kânunusani 1334, nr. 1032.

Yine de mizahı tümüyle bir kenara bırakamıyor başka bir yazısında bundan böyle hamallara “*nakliyat taciri*”, arabacılara “*seyyar koşun zengini*”, bakkallara “*zahire bankeri*”, attarlara “*karabiber ve baharat milyoneri*”, kasaplara “*et kralı*” denilerek diğer zenginlerle eşdeğer tutulmaları gerektiğini yazıyordu.⁵² Sabit gelirli memur kesimi ise yalnız ekonomik olarak değil, sosyal statü olarak da itibar kaybına uğramıştı. 1914-19120 yılları arasında temel tüketim maddelerinin fiyatları %1350 oranında yükselirken memur maaşlarında sadece %50 oranında artış sağlanabilmişti.⁵³ Karagöz bu gerçeği kocasıyla dertleşen bir hanımın şu sözleriyle dile getirmişti:⁵⁴

“Efendi! Hey gidi günler hey! Bir vakitler kızlarımızı vermek için memur, arardık... Mevkii, maaşı küçük de olsa, falan pašaya yalvarırız, derdik! Kızlarımızı tüccara, esnafa vermezdik. Hele şayet, rençper, hamal istese hiddet ederdik! Şimdi tüccar, esnaf arıyoruz. Hatta rençpere, hamala bile razıyız!”

Hacivat, Karagöz, –Şu içeride keşkül
yiyelelere bak. Benim bildiğim bunu evvel
zenginler yerlerdi, şimdi hamallar mı?

Karagöz –Ayol içeridekiler de zamanın
zenginleri! Hamal, deyip geçme. Günde iki
liraya para demiyor!

Karikatür: 7 (*Karagöz*, 19 Mart 1334, nr. 1051).

Anlaşıldığı kadarıyla Karagöz’ün hamalları hedef almasının (Karikatür: 7) bir nedeni de İstanbul’un iâşesinden sorumlu olan ve sonradan İâşe Nazırı da olan Kara Kemal Bey’e gönderme yapmak istemesiydi. Zira İttihat ve Terakki Fırkası İstanbul Murahhası olan Kara Kemal Bey, eski hamal kâhyasıydı.⁵⁵

Karagöz’ün yayınladığı meyhanede geçen şu diyalog sosyal ilişkilerin hayatın her alanında şekil değiştirdiğini ortaya koyuyordu.⁵⁶

Garson –(Bankada memur bir müşteriye) Efendi, size karşıdaki bir kadeh ikram ediyor!

Memur –Ben o adamı tanımıyorum! Nasıl kabul edeyim!

Garson –O bana söyledi! Vaktiyle lostracıymış, sizin kunduralarınızı boyarmış! Şimdi erik, şeftali, kavun, karpuz satıyor. Günde yetmiş, seksen kuruş kazanıyor! İçmenize bakınız!

⁵² “Yeni Tabirler”, *Karagöz*, 30 Kânunusani 1334, nr. 1037.

⁵³ Mehmet Temel, Mütareke Döneminde İstanbul’un İâşe Sorunu”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 52 (Nisan 1998) s. 40.

⁵⁴ “Hanım, Efendi”, *Karagöz*, 22 Mayıs 1334, nr. 1069.

⁵⁵ Zafer Toprak, *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum(1908-1950)/İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 166.

⁵⁶ “Meyhanede”, *Karagöz*, 25 Ağustos 1333, nr. 993.

Vurgunculuğa Karşı “Zincirleme Usulü” Mücadele

Yalnız yiyecek değil, halkın temel ihtiyaçları arasında yer alan ayakkabı ve giyim konusunda da büyük sıkıntı vardı. Fiyatlar aşırı derecede yükseldiğinden ahali kıyafetleri ancak vitrinlerde seyredilebiliyordu (Karikatür: 8).⁵⁷ Diğer gazeteler gibi Karagöz de eşya fiyatlarının istifçilik yüzünden yükseldiğini ileri sürerek;⁵⁸ “*Hele gazeteciler yorulmasın! Kavgayı kızıştırınsınlar, muhtekirlerin yüzü, iki yüzü birden tutulsun, kodese tıkılsın... İşler yoluna girer!*” diyordu⁵⁹

Karagöz –Hacivat! Artık bunlara böyle uzaktan hasretle mi bakacağız? Şu işkarlağın (Karagöz’ün başlığı) olsun bir çaresine bakabilsem, adeta Karagöz’lüğümü kaybedeceğim!?

Karikatür: 8 (Karagöz, 16 Mayıs 1333, nr. 964).

Basının bu saldırıları karşısında tedirgin olan esnaf ve tüccar da boş durmuyor, gazetecileri fiyatları indirip piyasadan ucuz mal toplayarak para vurmak niyetinde olmakla suçluyor, bu tür söylentiler yayarak kendilerini temize çıkarmaya çalışıyorlardı.⁶⁰ Onların bu tavrını arsızlık ve küstahlık olarak değerlendiren Karagöz “*Gazinoda Muhtekirler Arasında!*” başlıklı şu kısa diyalogla durumu özetliyordu.⁶¹

-(Ekstra ekstra sigara tütürerek) Şu gazeteciler ne açgözlü herifler! Birkaç bin lira kazananları gördüler mi, hemen şantaja başlıyorlar! Serbest olsalar, şirketlere de böyle, kazanan heyetlere karşı da böyle!

-(Havana purosunu yakarak) Aman, sen de; bu sırada, bunların beş paralık ehemmiyeti mi var.

-Öyle ama sinek küçük, mide bulandırır!

-Gazetelerin yazdıklarına bakar da, keyfini kaçırırsan, şaşarım aklına! Ticarete serbestlik biz de küstahlık var ya! Hiç aldırma!

-Ya! Garson! Bir şampanya!

Basının karaborsa karşıtı yazılarıyla piyasaya müdahale şartlarının iyice olgunlaştığını gören hükümet, nihayet 24 Mayıs 1917 tarihli “*Men-i İhtikâr Kararnamesini*”⁶² çıkararak

⁵⁷ Karagöz, 16 Mayıs 1333, nr. 964.

⁵⁸ “Biraz İnsaf! Biraz Haya!”, Karagöz, 12 Mayıs 1333, nr. 963.

⁵⁹ “Muhavere-Didişmek Sanatı”, Karagöz, 23 Mayıs 1333, nr. 966.

⁶⁰ “Muhavere-İki Mesele Ortasında”, Karagöz, 19 Mayıs 1333, nr. 965.

⁶¹ Karagöz, 19 Mayıs 1333, nr. 965.

⁶² “İhtikârın Men-i Hakkında Kararname”, Tanin, 26 Mayıs 1333/1917, nr. 3038.

harekete geçti. İhtikâra karşı şiddetli önlemler içeren on dört maddelik bu kararname ihtikârı şöyle tanımlıyordu:

“Birinci madde: Hal-i harp neticesi olarak tahaddüs eden ahval-i fevkaladeden bilistifade serbest bir arz ve talep ile eşyanın takarrür edeceği fiyatını yükselterek kazanmak kastıyla alış veriş kanunen ihtikâr addolunur. Piyasada mevcut eşyanın fiyatına tesir edecek derecede yedd-i vahidde cem etmek suretiyle mubayaası veya ba‘del mubayaa tezyid-i fiyatına sebep olacak surette elden ele tedavül ettirilmesi dahi ihtikârdan ma‘duddur.”

Diğer maddeler mücadelenin kapsamını ve şekliyle ilgiliydi. İhtikârla mücadele etmek üzere Dâhiliye Nazırının başkanlığında bir heyet oluşturulacak ve bu heyet, İaşe Heyeti'nin sorumluluğunda bulunan temel gıda maddeleri hariç her türlü mal ve eşyaya azamî perakende satış fiyatı belirleme yetkisine sahip olacaktı. Heyetin liste halinde ilan edeceği eşyaları elinde bulunduranlar, eşyanın miktarını ve cinsini heyete bildirmekle yükümlü olacaklardı. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlerin mallarına el konulacak, kendileri divan-ı harbi örfiye sevk edilerek, üç aydan üç seneye kadar hapis ve yüz liradan beş bin liraya kadar para cezasıyla cezalandırılacaklardı.

Bu kararname ile ihtikârın hakkından gelineceğine inan Karagöz, “Yeni Bir Opera” şiirinin “Biz Beyoğlu züppesiyiz nev-zuhur/Şanımızdır türedilikle gurur/On liraya bir potini alırsız/Düşünmeyiz dalatabandı babamız/Bir kostümü kırk liraya giyeriz/Üç gün evvel donsuz idik hepimiz” dizeleriyle aşağıladığı muhtekirleri “Allah sizin belanızı verecek/Muhtekirler domuzluğa girecek” diye tehdit ediyordu.⁶³

İlk toplantısını 27 Mayıs 1917’te gerçekleştiren “Men-i İhtikâr Heyeti”, ihtikârın eşkıyalıktan farksız, vatana ihanetle eşdeğer bir eylem olduğunu belirten bir beyanname yayınlarak işe başladı. Aynı beyanname ile esnaf ve tüccara dükkânlarındaki mallarına en geç iki gün içerisinde fiyat etiketi koyma zorunluluğu getirildi. Elinde patiska, basma, elbiselik kumaş, ayakkabı ve ayakkabı imalinde kullanılan kösele ve deri bulunduranların söz konusu malların (a) miktarını, (b) maliyet fiyatını, (c) satış fiyatını, (d) kimden ve ne zaman aldığını en geç on iki gün içerisinde heyete bildirmelerini istendi. Piyasadan toplanıp tüccar arasında elden ele satılarak fiyatları spekülâtif şekilde yükseltilmiş malların ilk sahiplerine iade edileceği açıklandı. Halkın diline “zincirleme usulü” (Karikatür: 9) olarak geçen bu uygulamaya göre bu tür malları elinde bulunduranlar, onları aldıkları fiyat üzerinden satın aldıkları kişilere iade edeceklerdi. Malın ilk sahibine ulaşıncaya kadar iade işlemi devam edecekti. Bunun için verilen süre sadece on gündü.⁶⁴

⁶³ Karagöz, 26 Mayıs 1333, nr. 967.

⁶⁴ “Beyanname”, Tanin, 27 Mayıs 1333/1917, nr. 3039.

Karagöz –Vay hokkabaz herifler vay!...
Ulan kahve çuvalı nerde?!

Karikatür: 9 (*Karagöz*, 9 Haziran 1333, nr. 971).

Zincirleme muamelesinin bazı sorunlarla karşılaşacağı, tüccarların bu yüzden zarara uğrayacağı düşünülse de bunun üzerinde fazla durulmuyor “*ne yapalım, onlar da insafsızlıklarının cezasını çeksinler*” denilerek mesele geçiriliyordu.⁶⁵ Karagöz, ise mizah dilini kullanarak bir hamınla kocası arasında geçen şu diyalogla aynı soruna parmak basıyordu.⁶⁶

Hanım –Bey hatırlar mısın? Ben harçlığımdan para biriktirmiş de sana dört lira vermiştim, sen de bana bir çarşaf yapmıştın! [İki sene evvelki darazlanmış, şahrem, şahrem çatlamış, tutar yeri kalmamış eski çarşafını göstererek] Al bu çarşafı, zincirleme usulünce, benim dört liramı geri ver!

Bey –Aman Hanım, ne diyorsun? Bu da zincirlemeye gelir mi ya!

Hanım –Neden gelmiyormuş? Ya getirisin! Yahut beni anamdan, babamdan ne halde aldinsa, yine onlara beni iade et, diye dava açarım ha!

Çalışmalarını sürdüren heyet, birkaç gün içerisinde yeni beyannameler yayınlایarak bisküvi, çikolata, konyak, astragan kumaş, rugan ayakkabı gibi lüks tüketim mallarından basma, patiska, sigara kâğıdı, kundura çivisi, kahve, limontuzu, mum, kalay ve çakmaktaşına kadar birçok eşyaya narh koydu. Narha tabi olan mal ve eşyaların mağazalardan vesika karşılığı satın alınacağını bildirdi. Vesikaların esnaf ve tüccarın elindeki eşyanın cins ve miktarı belirlendikten sonra dağıtılacağını açıkladı.⁶⁷

Esnafa tanınan sürenin bitimini takip eden ilk birkaç gün içerisinde yapılan denetimlerde heyetin talimatlarına uymadığı görülen iki yüz kadar mağaza ve dükkân sahibi tutuklandı.⁶⁸ Tutuklananlardan yirmi bir kişinin isim listesi yayınlandı. Listeye göre, yedi kişi malına etiket koymadığı için, iki kişi vesikasız patiska ve basma sattığı için, on iki kişi ise zincirleme işleminde zorluk çıkarttığı için tutuklanmıştı. Bakkal, attar, zücaciyecisi, manifaturacı, terzi ve meşin tüccarı gibi çeşitli meslek guruplarına mensup olan tutukluların üçü Müslüman, diğerleri gayrimüslimdi.⁶⁹

⁶⁵ “Men-i İhtikâr Heyetinin Beyannamesi”, *Tanin*, 28 Mayıs 1333/1917, nr. 3040.

⁶⁶ “Hanım, Bey, Zincirleme”, *Karagöz*, 20 Haziran 1333, nr. 974.

⁶⁷ *Tanin*, 4 Haziran 1333/1917, nr. 3047; 5 Haziran 1333/1917, nr. 3048; 7 Haziran 1333/1917, nr. 3050.

⁶⁸ “İhtikâr ve Fiyat”, *Karagöz*, 2 Haziran 1333, nr. 969.

⁶⁹ “Tevkifat”, *Tanin*, 8 Haziran 1333/1917, nr. 3051.

Karagöz, vurguncuların heyetin tavizsiz uygulamaları sonucunda yakalanarak hapsedilmesinden duyduğu memnuniyeti Yavuz Sultan Selim'e atfedilen meşhur şiiri "*Delikte Bir Tagazzül*" adıyla onlara uyarlayarak dile getirdi. "*Şişe-i kârıma bilmem ne füsûn etti felek/İçtiğim viskiyi, şampanyayı hûn etti felek/Piyasa pençe-i kahrından olurken lerzân/Beni bir madde-i kânûna zebûn etti felek*"⁷⁰ dizeleriyle piyasayı titreten vurguncuların kanun karşısında yenildiğini yazdı. Yine de öfkesi dinmedi. Vurguncular yüzünden daltaban (yalınayak) kalan muhabirinin azgın bir muhtekirin sırtından yüzülecek âlâ deriden bir çift çizmeyi hak ettiğini sözlerine ekledi.⁷¹

Men-i İhtikâr Heyeti'nin uygulamaları sayesinde daha ilk günden itibaren eşya fiyatlarında büyük düşüşler olmuş, otuz, otuz beş kuruşa satılan bir çift çorap yedi kuruşa, on, on beş kuruşa giden mendil üç kuruşa düşmüştü.⁷² Ancak fiyatların düşmesi sorunu yetmedi. Zira özellikle uygulamanın ilk günlerinde vesika dağıtımında büyük adaletsizlikler olmuş bileğine güvenerek zorbalık yapanlardan başka kimse vesika alamamıştı.⁷³ Bu şekilde ihtiyacından fazla vesika alan bazı fırsatçılar, bunları fahiş fiyatla başkalarına satıp kâr etmeye başlamışlardı.⁷⁴ Mağazalara hücum eden kadınlar, kimi yerlerde içeriye girebilmek için mağaza kapılarını bile kırmışlardı.⁷⁵ Bu yüzden polisiye tedbirlere başvurulmuş, vesika karşılığında aldığı malları bitpazarında satmaya çalışan birkaç kişi yakalanarak divan-ı harbe sevk edilmişti. Bu tür işlere cüret edenleri gözetlemek üzere ayrıca sivil memurlar da görevlendirilmişti.⁷⁶ Gazeteler de ihtiyacından fazla alışveriş yapmanın "*vicdansızlık*" olduğunu yazarak halkı uyarmaya çalışmıştı.⁷⁷ Fakat yine de bu tür haksızlıklarının önüne geçmek mümkün olamamıştı.

Aslında sorun, kanun gücüyle açığa çıkarılan malların halkın ihtiyaçlarına oranla çok az ve yetersiz olmasından kaynaklanıyordu. Men-i İhtikâr Heyeti'nin İkinci Reisi Hüseyin Cahit Bey'in de dediği gibi ihtiyaç çok, eldeki mevcut azdı.⁷⁸ Mallarını yok pahasına elden çıkarmak istemeyen esnaf ve tüccar da öngörülen ağır cezalara rağmen ellerindeki malları heyete bildirmekten kaçınmıştı.⁷⁹ Bu yüzden mağazadaki mallar çabucak tükenmiş, ihtikârın önüne de geçilememişti.⁸⁰ Karagöz hayal kırıklığı yaratan bu durumu "*Yahu! Kahveyi yüze indirenlerden Hak razı olsun! Fakat kahvenin okkası yüze inince bu nazendeyi saklayıp kapatanlara ne diyeyim?*"⁸¹ diyerek dikkat çekmişti.

Özellikle, diğer giyim eşyasına göre daha çabuk yıpranan ayakkabı konusunda büyük sıkıntı vardı. Piyasada ihtiyaca yetecek kadar ayakkabı bulunmadığından narh fiyatı 4,5-5 lira olan ayakkabının çifti gizlice üç misli fiyata satılıyordu.⁸² Bu yüzden Heyet, ayakkabı sorunun halli için farklı arayışlara girmek durumunda kaldı. Tek tip ve dayanıklı ayakkabılar imal ettirerek 1,5 lirayı geçmeyecek uygun fiyatlarla sattıracağını açıkladı. "*Harp kundurası*" adı verilen bu ayakkabılar için model çalışmalarına başlandı ise de⁸³ projenin hayata geçirilmesi

⁷⁰ "Delikte Bir Tagazzül", *Karagöz*, 9 Haziran 1333, nr. 971.

⁷¹ "Mükâfat", *Karagöz*, 9 Haziran 1333, nr. 971.

⁷² "Fiyatlar!", *Karagöz*, 30 Mayıs 1333, nr. 968.

⁷³ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 350.

⁷⁴ "Bu da Zincirleme", *Karagöz*, 11 Ağustos 1333, nr. 989.

⁷⁵ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 350.

⁷⁶ "İhtikâr Aleyhinde Mücadele-Komisyonun Dünkü Faaliyeti", *Tanin*, 31 Mayıs 1333/1917, nr. 3043.

⁷⁷ "İhtikâr Aleyhinde Mücadele-Herkeste Memnuniyet", *Tanin*, 28 Mayıs 1333/1917, nr. 3040.

⁷⁸ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 323.

⁷⁹ "Beyanname", *Tanin*, 4 Haziran 1333/1917, nr. 3047.

⁸⁰ "Bir Mağazada", *Karagöz*, 1 Eylül 1333, nr. 995.

⁸¹ "Tiryakiler Arasında", *Karagöz*, 13 Haziran 1333, nr. 972.

⁸² *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 322.

⁸³ "İhtikâr Aleyhinde Mücadele", *Tanin*, 3 Haziran 1333/1917, nr. 3046.

mümkün olamadı. Bu durum karşısında Karagöz, yalın ayak modası çıkarmaktan⁸⁴ ya da eller üzerinde yürümekten başka çare kalmadığını yazarak ayakkabı konusundaki çaresizliğe tercüman oldu (Karikatür: 10).

Hacivat –Ne o Karagöz’üm, bu hal ne?
Cambazlık mı edersin, böyle kabak
duruş...

Karagöz –Hayır Hacivat hayır, cambazlık
değil kunduralar eskidi, tedarik muhal.
Evde eskiden eldivenler kalmıştı, onları
tecrübe ediyorum. Bir müddet de
bakalım böyle yürüyelim!

Karikatür: 10 (*Karagöz*, 14 Teşrinisani 1333, nr. 1015).

İhtikârın önüne geçemeyen, halkın ihtiyaçlarını karşılayamayan Men-i İhtikâr Heyeti en sonunda ahaliye boykotaj, yani muhtekir tüccarla alışverişi kesme tavsiyesinde bulunmaktan başka çıkar yol bulamadı. Buna karşılık Karagöz, “*Püskülsüzler Cemiyeti*” kurduğunu ilan ederek halkın elinde fes püskülünden başka vazgeçilebileceği bir şey kalmadığını yazdı.⁸⁵ Böylece boykot çağrısının anlamsızlığını ima yoluyla da olsa dile getirdi.

Kıtlığın Açlık Sınırına Dayanması

İhtikâra mücadele arzu edilen ölçüde başarılı olamadı ise de açlık ve kıtlık haberlerine uygulanan hafiflemesine vesile oldu. Böylece Karagöz de uzun bir aradan sonra geçim sıkıntısını yeniden gündeme getirmeye başladı. Gündemin ilk sırasında ekmek meselesi vardı. Piyasada biri “*vesika ekmeği*”, diğeri “*has ekmek*” ya da “*francala*” denilen iki tür ekmek vardı. Halkın çoğunluğu düşük fiyat üzerinden (okkası 1,6-2,5 kuruşa) kişi başına 250 gram olarak dağıtılan⁸⁶ vesika ekmeğiyle karnını doyurmaya çalışıyordu. Çamur topağını andıran⁸⁷ bu ekmek yenilir yutulur şey değildi. İaşe komisyonunun vesika ekmeği için fırınlara dağıttığı unların içerisinde mısır koçanı, paspal, saman ve süpürge tohumu gibi hayvan yemlerinden tutun toprağa, kuma kadar neredeyse her şey vardı (Karikatür: 11).⁸⁸ Vesika ekmeğinin içine bu kadar yabancı maddenin girmesi komisyona un sağlayan müteahhitlerden başlayıp memurlara ve fırıncı çıraklarına kadar uzanan rüşvet ve yolsuzluk zincirinin marifetiydi.⁸⁹ Bu büyük rüşvet çarkının görmezden gelinerek kendilerine verilen kaliteli unları sakladıkları gerekçesiyle bütün suçun birkaç fırıncıya yüklenip Divan-ı Harb-i Örfî’ye sevk edilmesi de doğal olarak işi düzeltmeye yetmiyordu.⁹⁰

⁸⁴ “Ayakkabı”, *Karagöz*, 3 Nisan 1334, nr. 1055.

⁸⁵ “Püskülsüzler Cemiyeti!”, *Karagöz*, 16 Haziran 1333, nr. 973.

⁸⁶ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, s. 295.

⁸⁷ *Karagöz*, 23 Teşrinisani 1334, nr. 1121.

⁸⁸ “Muhavere-Ha Geldi, Ha Geliyor”, *Karagöz*, 14 Eylül 1334, nr. 1101.

⁸⁹ Ziya Şakir, age, s. 309-313..

⁹⁰ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, I, s. 318.

Fırıncı –Cankurtaran yok mu? Öküzler
fırını bastılar!

Karagöz –Elbette basarlar... Paspal
kokusunu aldılar

Karikatür: 11 (*Karagöz*, 11 Eylül 1334, nr. 1100).

Bu yüzden Karagöz, her fırsatta vesika ekmeğini “*Ey vesika ekmeği! /Midelere giresin/İçinde süpürge var/Karnımı süpüresin! /Ey vesika! Vesika!/Bin parça yırtulasın!/Eğer istiyor isen/Dilimden kurtulasın!*”⁹¹ benzeri dizelerle hicvediyor, farelerin bile yiyemeyeceği kadar kötü ve sağlıksız olduğunu yazıyordu.⁹²

“Vakit refikimizin matbaasında vesika ekmekleri numunelerinden mürekkep müze, farelerin hücumuna uğramışsa da, fareler bu numunelerden hiç birine zarar verememişlerdir. İnce dişlerinin bu ekmekleri kesememesinden mi, yoksa fareler, insanlar kadar budala olmayıp, hıfzıssıhha noktalarının hayır ve şerlerini daha iyi fark etmelerinden mi burası malum değildir. Refikimize “geçmiş olsun!” deriz. “

Üstelik un bulunamadığı ya da Karadeniz’den fırınlara kömür gelmediği zamanlarda bu ekmeğin de düzenli olarak dağıtılması mümkün olamıyordu.⁹³ Ancak has ekmek konusunda durum çok farklıydı. Savaşın sonlarına doğru okkası elli kuruşa⁹⁴ kadar çıkmasına rağmen sokaklar, pazarlar çeşit çeşit has ekmek sergileriyle doluydu. Tütüncü dükkânları bile bu ekmekleri satıyordu (Karikatür: 12). Fakat onları yalnız varlıklı insanlar alabiliyordu.⁹⁵ Bu yüzden ailenin biri ot yiyerek hayatta kalmaya çalışırken diğeri francala ile beslenebiliyordu. Kardeşlerden biri bolluk içinde yaşarken, diğeri aç ve çıplak kalıyordu.⁹⁶

⁹¹ “Nân-ı Aziz Kantosu”, *Karagöz*, 17 Ağustos 1334, nr. 1093.

⁹² “Vakit Matbaasında”, *Karagöz*, 28 Eylül 1334, nr. 1105.

⁹³ Harry Stuermer, *Konstantinopl’da Savaşın İki Yılı (1915-1916)*, çev. Yurdakul Fincancıoğlu, Buke Yayınları, İstanbul 2002, s. 94.

⁹⁴ “Ekmek Fiyatı”, *Karagöz*, 29 Haziran 1334, nr. 1080.

⁹⁵ “Kaht İçinde Bereket”, *Karagöz*, 14 Eylül 1334, nr. 1101.

⁹⁶ A. Gözcü, age., s. 149.

Hacivat –Karagöz, bu ne hal!
Fırın kapalı, bütün dükkânlar
ekmek satıyor!

Karagöz –Belediye yok, tartı
yok! Bundan kârlı da iş yok!

Karikatür: 12 (*Karagöz*, 27 Temmuz 1334, nr. 1087).

Karagöz, sansür engeli yüzünden açıklıktan ölümleri açıkça gündeme getiremese de hayvan yemi karıştırılan vesika ekmeğinin yenilemeyecek kadar kötü olduğunu anlatmaya çalışırken halkın bu güçlükler ve adaletsizlikler karşısındaki teslimiyetçi tutumunu ustaca, fakat oldukça ağır ifadelerle eleştiriyordu.⁹⁷

“Meğerse bunlara vesika ekmeği yedirile yedirile, bunlar öküz ve inekler kadar batı (ağır hareketli) ve mütehammil, cefakeş, onlar gibi her daim semt ve sükûnet içinde mezbahaya gitmeye amade bir hale gelmişler.”

Yalnız ekmeğin değil, bütün yiyeceklerin fiyatları katlanarak artmıştı.⁹⁸ İthal çayın okkası sekiz yüz kuruş olurken her yerde bol miktarda bulunabilen ıhlamur bile iki yüz kuruşa çıkmıştı.⁹⁹ Etin okkası savaşın sonlarına doğru yüz seksen kuruşa¹⁰⁰ kadar çıkmış, dar gelirli için ilaç niyetine olsun ele geçmez olmuştu.¹⁰¹ Bir tavukla yirmi yumurta beş yüz kuruş ediyordu.¹⁰² Meyve ve sebze fiyatları da el yakıyordu. Sakız kabağının okkası on üç kuruşa,¹⁰³ domatesinki elli kuruşa, salatalığın tanesi üç kuruşa satılıyordu.¹⁰⁴ Okkası 25 kuruşa çıkan lahanayı artık sadece zenginler yiyebiliyordu.¹⁰⁵ Bu yüzden Karagöz, lahana için bir aşk şiiri bile yazmıştı. “*Ne de güzel şişman hanım?/Bu acaba kim olacak?/O ne güzel kloş fistan/Yeşil atlas, katmer katmer/Hangi ana, ya gülistan/Yetiştirmiş böyle dilber?*” başlayan şiir “*Ya manava, ya sarrafa/Hiç gelir mi sana, kopuk?/Zannedersem bey pederi/Bir manavla evlendirmiş*”¹⁰⁶ dizeleriyle devam ediyordu. Limon fiyatlarından “*Sulu zırtlak! Sulu zırtlak!/Seni yirmi kuruş eden/Dilerim ki olsun hortlak/Kalsın benim gibi çıplak*”¹⁰⁷ şeklinde bir tekerlemeyle yakınırken, meyve fiyatlarındaki inanılmaz artışı bir miktar bel altına inme pahasına hicvediyordu (Karikatür: 13).

⁹⁷ “Muhavere- Karagöz Tarihşinas”, *Karagöz*, 7 Eylül 1334, nr. 1099.

⁹⁸ 1914-1919 yılları arasında İstanbul’daki perakende satış fiyatları için bkz. Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 50-51

⁹⁹ “Akli Ermiyormuş”, *Karagöz*, 7 Teşrinisani 1333, nr. 1013.

¹⁰⁰ “Kasap!”, *Karagöz*, 27 Mart 1334, nr. 1053.

¹⁰¹ “Francala”, *Karagöz*, 14 Temmuz 1333, nr. 981.

¹⁰² *Karagöz*, 10 Nisan 1334, nr. 1057.

¹⁰³ *Karagöz*, 27 Haziran 1333, nr. 976.

¹⁰⁴ *Karagöz*, 20 Haziran 1333, nr. 974.

¹⁰⁵ *Karagöz*, 13 Teşrinievvel 1333, nr.1007.

¹⁰⁶ “Lahana Hanıma Dair”, *Karagöz*, 13 Teşrinievvel 1333, nr.1007.

¹⁰⁷ “Limonname-i Karagöz”, *Karagöz*, 22 Ağustos 1333, nr. 992.

Karagöz –Babalık şeftaliler kaç?

Manav –Kırk kuruşa... Ama âlâsıdır, başka yerden alamazsın...

Karagöz –Kırk kuruşu verdikten sonra nerelerden alırım bilesin!

Karikatür: 13 (Karagöz, 8 Eylül 1333, nr. 997)

Fiyatlar bu kadar yükselince halkın büyük çoğunluğu vitrinlerdeki, tezgâhlardaki yiyecekleri sadece uzaktan seyredebiliyordu (Karikatür: 14).¹⁰⁸ Açlık yüzünden gerçekten de çok acı olaylara tanık olunuyordu. Bir keresinde Babıali yokuşundaki köşede bekleyen bir dilencinin az ilerideki köpek kusmuğunun içinden hazmedilmemiş kuru fasulyeleri avuçlarıyla toplayıp ağzına attığı görülmüştü.¹⁰⁹ Açlıktan takatsiz kalan kadınlar yollarda düşüp bayılıyor, her gün onlarca kişi açlıktan ölüyordu.¹¹⁰ Karagöz görenlerin yüreklerini parçalayan bu olayları açıkça anlatamasa da ramazan davulunun “*Tatlıcida bu ramazan/Yok bir eser baklavadan/Puf böreği, mantı filan/Külahlanıp olmuş nihan/Odesa’nın beyaz unu/Leyla oldu ben mecnunu/Dan dan, dadan! Dan dan, dadan!*”¹¹¹ diye çaldığını yazarak durumu anlatmaya çalışıyordu. “*İftarname-i Karagöz*” başlığı altında verdiği yemek tarifleriyle de elde ne yemek yapacak malzeme, ne de onları pişirecek odun-kömür kaldığını bildiriyordu.¹¹²

Banker Çorbası:

Bir kıyye sade Terkos suyuna yarım fincan âlâ karakulak suyu ilavesinden sonra dört damla pekmez katılacak. Ba’de ağzı açık olduğu halde üç çarık hava-yı nesimi hararetine bırakılıp kabarcıklar hâsıl olur olmaz bir küçük kalbura konularak ağzı sıkı sıkı kapatılıp yemek zamanına kadar kıvıma gelmesine intizar olunacaktır.

Milyoner Dolması:

Saçaktan bir serçe yavrusu tutulup kasaba kestirilmeli. İyice yüzdükten sonra tıknafes birine karnını şişirtmeli. Ba’de bir kâğıdın üzerine celi yazı ile fıstık, üzüm, tereyağı, baharat, dimyat pirinci yazdıktan sonra bu kâğıdı yuvarlayıp serçenin karnı doldurulmalı, bilahare bir fincan tabağına vaz ederek iki saat güneşte tuttuktan sonra iftar vaktine kadar gölgeye çekmeli.

İhtar: Soğuk hava mahzeni olanlar başından ve ayaklarından döndürme ve paça yapabilirler.

¹⁰⁸ “Salatalık Çıkmış!”, *Karagöz*, 20 Haziran 1333, nr. 974.

¹⁰⁹ Y.H. Bayur, age., C. III, Ks. IV, s. 526 dip not 41.

¹¹⁰ H. Stuermer, age, s. 94.

¹¹¹ “Ramazan Davulu”, *Karagöz*, 27 Haziran 1333, nr. 976.

¹¹² *Karagöz*, 23 Haziran 1333, nr. 975.

Çocuk –Baba, bunlar adamı ısırır mı?

Karagöz –Üç sene evvel biz onları ısırırdık ama onlar ısırılmazlar korkma çocuğum istediğin kadar seyret!

Karikatür: 14 (*Karagöz*, 5 Eylül 1333, nr. 996).

Hayat pahalılığına yol açan diğer faktörleri göz ardı eden Karagöz, yiyecek fiyatlarının da eşya fiyatları gibi ihtikâr nedeniyle arttığını öne sürdü (Karikatür: 15). “*Yeni düşman*” olarak nitelendirdiği yiyecek ihtikârı yüzünden beş kuruşa mal olan bulgurun otuz kuruşa satıldığını ifade etti. Böylece hükümetin Men-i İhtikâr Kararnamesi’ne benzer bir uygulamayla yiyecek ihtikârına karşı da harekete geçmesi gerektiğini ima yollu dile getirdi.¹¹³

Karagöz –Ağam, bunlarda mı zincirleme usulü geliyor?!

Manav –Öyle tarladan, ağaçtan toplanır, boy edilir, sepete küfeye istif edilir, iskeleye indirilir, madrabaza gelir, biz alırız, dükkâna getiririz, açarız, mostraya koyarız. Gördün mü kaç elden geçiyor?

Karagöz –Ha... Hakkın var(!) bu da zincirlememiş!

Karikatür: 15 (*Karagöz*, 9 Haziran 1333, nr. 971).

Çabalarının beklediği etkiyi yaratmadığını, hükümetin harekete geçmek niyetinde olmadığını görünce uğradığı hayal kırıklığını “*Karagöz’ün Sinir İksiri*” başlıklı bir yazısıyla dile getirdi. Güya insanları kederden alıkoyan bir iksir bulduğunu açıklayarak üstü kapalı da olsa hükümetin ilgisizliğini eleştirdi. Yalnız bırakılan, kendi kaderine terk edilen yoksul insanlar için geçim derdini sineye çekmekten başka çare kalmadığını yazdı:¹¹⁴

“...Francala almağa gittiniz. Beklediniz, itildiniz, kakıldınız... Kasap dükkânı önünde saatlerce intizardan sonra eli boş döndünüz. Arbedeler yanınıza kâr kaldı. İskeleye kömür kayığı gelmiş, koştunuz kayığa atladınız. Sizden açığözlüler, sandallarla diğer tarafta çuval, çuval yolunu buldular taşıdılar. Sizin üstünüz başınız,

¹¹³ “Muhavere-Bir Düşman Daha!”, *Karagöz*, 4 Temmuz 1333, nr. 978; 22 Eylül 1333, nr. 100.

¹¹⁴ *Karagöz*, 11 Temmuz 1333, nr. 980.

yüzünüz gözünüz simsiyah oldu, bütün kömüre bulandı... Bir çuval alamadınız hemen... Bu gibi ahvalde bir iki yudum Karagöz'ün sinir iksirinden içiniz. Her şeyi hoş, her tarafı gülistan görürsünüz!”

Bu koşullar altında başlarının çaresine bakmak zorunda kalan insanlar, biraz olsun yiyecek bulabilmek için bütün ev eşyalarını¹¹⁵ hatta sırtlarındaki elbiseleri bile satmaya başladılar (Karikatür: 16). Karagöz'ün ifadesiyle “İnsan sırtına, ayağına meram anlatıyor da kör boğazına meram anlatamıyordu!”¹¹⁶ Kullanılmış elbiseler erzakla takas edilmek üzere mahsulün biraz daha bol olduğu kırsal kesimlere gönderiliyordu. İpekli çarşafa iki kile buğday, sıradan çarşafa bir buçuk kile arpa, bir eteğe bir kile buğday ya da bir buçuk kile mısır, bluz a on beş kıyye bulgur, uzun paçalı dona on beş kıyye erişte, püsküllü fese üç kıyye peynir, uzun Amerikan gömleğine dört kıyye tereyağı, bir çift kunduraya sekiz kıyye bulama alınabiliyordu.¹¹⁷

Hacivat –Aman Karagöz'üm bu hal ne, böyle çırlıçıplak... Ben san böyle yerlerde dolaşma demedim mi?

Karagöz –Bırak Hacivat bırak! İnsanı zorla çileden çıkarıyorlar... Benim eski, yıllık çakşır, salta, ışkırak yirmi beş liraya çıktı. Gel de kendini zapt et, anadan doğma soyunma bakayım!

Karikatür: 16 (*Karagöz*, 27 Teşrinievvel 1333, nr. 1010)

Halkın düştüğü bu durum karşısında Karagöz de hükümete yönelik eleştirilerini gittikçe şiddetlendirdi. 4 Mart 1918 akşamı Matbuat Cemiyeti'nin Pera Palas'taki yemeğine katılan Sadrazam Talat Paşa'nın 1909'dan beri devam eden siyasî sansürün kaldırılacağını, yalnız askerî sansürün devam edeceğini açıklaması¹¹⁸ görüşlerini daha rahat ifade etmesini sağladı. “Kasap” başlıklı yazısında ne Kırım Harbi'nde, ne 93 Harbi'nde, ne de Yunan ve Balkan Harplerinde et fiyatlarının bu derece yükseldiğini yazdı. Siyasî sansürün hafifletilmesinden yararlanarak yönetimde bulunan ittihatçıların tahttan indirdiği Sultan Abdülhamit'ten bile övgüyle bahsedecek kadar ileri gitti. Onun döneminde yolsuzluk yapmaya yeltenen hayvan tüccarlarına, kasaplara ve saray görevlilerine göz açtırmadığını belirtti. Bütün camilerin Balkan muhacirleriyle dolduğu o yıllarda bile et fiyatlarının ucuzladığını hatırlattı.¹¹⁹

Tek sorun yiyecek değildi. Yaz aylarında yemek pişirmek için bile¹²⁰ odun-kömür bulamayan ahali için kış geldiğinde yakacak temini büyük bir sorun haline geliyordu. Üstelik kömür yalnız yakacak olarak kullanılmıyor, donanmanın, vapurların, elektrik ve havagazı işletmelerinin, diğer sanayii kuruluşlarının yegâne enerji kaynağı olarak da büyük önem taşıyordu. İngiliz kömürünün kesilmesi, Zonguldak'tan yapılan kömür sevkiyatına da Rus donanmasıyla engel olunması yüzünden şehrin devasa boyutlara ulaşan odun kömür ihtiyacını

¹¹⁵ “Kalmadı”, *Karagöz*, 16 Şubat 1334, nr. 1042.

¹¹⁶ “Takibat”, *Karagöz*, 30 Mayıs 1333, nr. 968.

¹¹⁷ “Yeni Usul Ticaret ve Piyasa”, *Karagöz*, 3 Teşrinievvel 1333, nr. 1003.

¹¹⁸ “Matbuat Cemiyetinin Ziyafeti”, *Sabah*, 4 Mart 1918, nr. 10164.

¹¹⁹ *Karagöz*, 27 Mart 1334, nr. 1053.

¹²⁰ “Okudun mu?”, *Karagöz*, 9 Haziran 1333, nr. 971.

karşılama mümkün olamıyordu.¹²¹ Şehre giren az miktardaki kömürün ise tüketiciye ulaşmadan istifçi tüccarın eline geçmesi yakacak fiyatlarının akıl almaz derecede yükselmesine neden oluyordu (Karikatür: 17).

Karagöz –Ağa şu sekiz kuruşu alda iki okka kömür ver...

Kömürcü –Ne diyorsun? Nargilenin ateşini bile komşudan aldım... Kömür nerede ki?!

Karagöz –Onun nerde olduğunu sen de, ben de pekâlâ biliriz ama benim mecdiyeyi verip de seni, tavan arasına yahut bodruma indirmek niyetim yok!...

Karikatür: 17 (*Karagöz*, 16 Kânunusani 1334, nr. 1033).

Narh fiyatı dört kuruş olarak belirlendiği halde¹²² el altından satılan kömür fiyatları hava durumuna göre bir aşağı bir yukarı oynayıp duruyordu. Kar yağınca okkası on beş kuruşu buluyor, ertesi gün güneş açınca on ikiye düşüyor, tekrar poyrazlayıp hava dona çekince on altı kuruşa çıkıyordu. Ama hiçbir zaman sıradan insanların alabileceği seviyeye inmiyordu. Dar gelirliler ya hiç kömür alamıyor, ya da bir parça kömür için ev eşyalarını, soba ve mangallarını satmak zorunda kalıyordu.¹²³ Birçok ihtiyaç maddesi gibi odun-kömür de yalnız zenginlerin satın alabiliyordu. Bu yüzden Karagöz, “*Kömürcü Operası*” adlı hicviyesinde “*Kömürcüler kömür yapar zengine/Banknotu sayar, satar zengine/Bize derler altın akçe babası/İnce eler, elimizin kabası/Sayemizde yanar zengin sobası/Yüz karamız: kesemize kınadır*”¹²⁴ diyordu.

Bariş Giden Süreçte Umutların Boşa Çıkması

Bolşeviklerin 18 Aralık 1917’de imzaladıkları Erzincan Mütarekesi’yle savaştan çekilmesi, ABD Başkanı Wilson’un 8 Ocak 1918’de ünlü on dört ilkesini açıklayarak adil bir dünya barışı vadetmesi kamuoyunda savaşın sona ereceğine dair güçlü bir beklenti yaratmıştı. Özellikle Rusya’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Ukrayna’nın 12 Şubat 1918’de Osmanlı hükümetiyle bir barış anlaşması imzalaması büyük memnuniyet yarattı. Karadeniz Boğazı’nın açılmasıyla birlikte Ukrayna’dan ve diğer yerlerden mal akışının başlayacağına, kıtlık ve açlığın sona ereceğine inanıldı. Karagöz, bir çocuğun babasına “*Aman beybabacığım, ne iyi, ne iyi! Sen bize sulh olsun da size tatlılar getiririm. Börekler yaptırırım!... Kavurmalı pilavlar pişirtirim, diyordun! Ne vakit getireceksin, yedireceksin, pişirteceksin!*”¹²⁵ dediğini yazarak bu inancı paylaştı. Savaştan beslenen muhtekirlerin “*Yol açıldı, mallar gelecek ne yapacağız*”

¹²¹ İstanbul’un odun kömür temininde yaşanan sorunlar için bkz. Muharrem Öztel, “İstanbul’un Temel İhtiyaçlarından Mahrukâtın (Odun ve Kömür) Önemi ve Mahrukât Arz Piyasası (1789-1918)”, *Turkish Studies*, Cilt: 8/7 (Summer 2013), s. 487-505; Murat Kara, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829- 1920)”, *History Studies*, Volume 5, Issue 1, January 2013, s. 223-250; Necati Çavdar, “Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul’da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 98 (Temmuz – 2014), s. 95-130.

¹²² “Kömürcü ile Mülakat”, *Karagöz*, 16 Kânunusani 1334, nr. 1033.

¹²³ *Karagöz*, 9 Kânunusani 1334, nr. 1031.

¹²⁴ *Karagöz*, 16 Kânunusani 1334, nr. 1033.

¹²⁵ “Beybabası”, *Karagöz*, 16 Şubat 1334, nr. 1042.

diye korkuya kapıldığını yazdı (Karikatür: 18).¹²⁶ Fakat beklenen erzakın bir türlü gelmediği görülünce İstanbul'a vapur dalavereleri yüzünden erzak getirilmediğini öne sürdü.¹²⁷

Karagöz –Bedos Usta! Sulh oldu herkes dükkânını donattı! Sen hiç aldırmamışsın!

Bakkal –Karagöz ağa, ben şimdiye kadar kesemi donattım! Şimdi fiyatlar düşmüşken yeis tutmalıyım, dükkânımı nasıl donatırım!

Hacivat –Bravo! Koca bakkal!

Karikatür: 18 (*Karagöz*, 16 Şubat 1334, nr. 1042).

Mart ayı sonlarına gelindiğinde hayal kırıklığı moralleri iyice bozmuş, geleceğe dair neredeyse en küçük bir ümit ışığı bile kalmamıştı. Karagöz de bu karamsar hava içerisinde Avrupa'daki kumaş, bez, patiska fabrikalarının mühimmat üretmek üzere dönüştürüldüğünü, savaş bitse bile bunların eski haline çevrilmesinin yıllar alacağını, bu yüzden eşya fiyatlarının kolay kolay düşmeyeceğini yazdı. Yüksek kazanç elde etmeye alışan esnaf ve tüccarın da bu alışkanlığından kolay kolay vazgeçemeyeceğini sözlerine ekledi.¹²⁸ İaşe konusunda da durumun farklı olmayacağını öne sürdü. Avusturya hariciye nazırının barış sağlansa bile bütün Avrupa milletlerinin iaşe derdine düşeceğine dair bir beyanatını gündeme getirerek “*Vay imanım! Sulh-ı umumi olunca bu mesele halledilecekti, mesele kalmayacaktı, bundan sonra da bunu mu halletmekle uğraşacağız, bununla mı meşgul olacağız, böyle ise varsın muharebe sittin sene devam etsin!*”¹²⁹ diye yazdı.

Talat Paşa'nın daha önce ifade edilen açıklamalı doğrultusunda 17 Haziran 1918'de siyasi sansür resmen kaldırılması¹³⁰ Karagöz'e hükümeti rahatsız edebilecek hassas konulara değinmeye başladı. Sansürün gazetelerin yeterince olgunlaştığına inanıldığından kaldırıldığı açıklanmış ise de¹³¹ anlaşıldığı kadarıyla asıl neden kesinlik kazanmak üzere olan mağlubiyetin sorumluluğunu muhalif çevrelerle paylaşma düşüncesi idi. Hükümete yakın bazı gazetelerin basının dış politikadaki önemini vurgulaması hükümetin bu niyetini ele veriyordu.¹³² Ancak dış politikada avantaj sağlamayı amaçlayan bu adım ister istemez iç politikaya yönelik eleştirilerinde önünü açtı.

İttihatçıların ihtikâr ve muhtekirlerle ilişkilerini sorgulamaya hevesli görünen Karagöz, diğer gazetelere bu konuda öncülük etme iddiasıyla Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan beş on kuruş maliyetle ithal edilen şekerin İstanbul'da niçin ve nasıl iki yüz, üç yüz kuruşa satıldığını gündeme getirdi.¹³³ Şeker ithalatında, ucu mebuslara kadar dokunan yolsuzluklardan

¹²⁶ “Piyasa”, *Karagöz*, 16 Şubat 1334, nr. 1042.

¹²⁷ “Mütareke”, *Karagöz*, 26 Teşrinievvel 1334, nr. 1113.

¹²⁸ “Ucuzluk Devri Gelecek mi?”, *Karagöz*, 30 Mart 1334, nr. 1054.

¹²⁹ “Muhavere-Karın Doyurmak”, *Karagöz*, 6 Nisan 1334, nr. 1056.

¹³⁰ “Siyasi Sansürün İlgası ve Matbuat”, *Tanin*, 18 Haziran 1334/1918, nr. 3420.

¹³¹ “Siyasi Sansürün İlgası ve Matbuat”, *Tanin*, 18 Haziran 1334/1918, nr. 3420.

¹³² “Gazetecilik”, *İkdam*, 22 Mart 1918, nr. 7584.

¹³³ “Karagöz Müfessir!”, *Karagöz*, 26 Haziran 1334, nr. 1079.

söz etmeye başladı. Kaçak yollarla yurda soktukları on dört vagon şekerin on misli fiyatlarla piyasaya sürmelerine izin veren yetkilileri suçladı.¹³⁴ Bir mebusun Beyrut'a gönderilmek üzere kırk bin kilo şeker aldığını ancak bunun bir dirhemini bile oraya göndermediğini, Aydın memurları için iâşeden on bin okka şeker alan başka bir kişinin aldığı şekerin yarısını kendi hesabına sattığını yazdı. Diğer mebusları da yolsuzluklara göz yummakla suçladı¹³⁵ *"Bunlara gelinceye kadar daha ne vagon, vagon şekerler var, mekerler var, şunlar var, bunlar var... Bunlar nasıl geliyor? Nasıl ateş pahasına satılıyor... Bunları araştırıp taraştıracakayım!"*¹³⁶ diyerek o zamana kadar kimsenin açıklamaya cesaret edemediği büyük vagon yolsuzluklarına dikkat çekti. Şeker ve ekmek meselesinde daha birçok yolsuzluk meydana geldiğini ima ederek *"Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Şeker Tarihi"*, *"Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Ekmek Tarihi"* diye iki kitap yazmak niyetinde olduğunu yazdı.¹³⁷

Vurguncuların korunup kollandığının farkında olan Karagöz, zevk ve sefasına bakan, halkın canını yakan, kanını emen muhtekirlere gerekli cezayı yine halkın vereceğine inanıyordu. Bu görüşünü kendine özgü dikkat çekici üslubu ile dile getirirken *"Tokatçılar Cemiyet-i Hayriyesi"* adlı bir örgüt kurduğunu ilan etmişti. Bu cemiyetin fedaileri halkın yığın yüreğine biraz olsun su serpmek için muhtekirleri takip edecek ve yakaladıkları yerde onları *"Nemrutlara sivrisinekleri musallat eden Hakk'ın adalet cilvesini"* tecelli ettiricesine tokatlayarak adam akıllı hırpalayacaktı.¹³⁸ Cemiyetin adını Tokatçılar olarak seçmesinin bir nedeni de vurguncuların uğrak yeri olan¹³⁹ Beyoğlu'nun gözde mekânlarından Tokatlıyan oteline gönderme yapmak istemesiydi.

Basının bu tür yayınlardan rahatsız olan hükümetin, matbuat kanununu değiştirerek gazeteleri tekrar susturmak niyetinde olduğuna dair söylentiler çıktığında bile Karagöz geri adım atmaya düşünmedi. *"Hiç olmazsa derterimizi dökebilecek fırsatını bulduk, bir bununla teselli oluyoruz. Bu teselli de elimizden kaçıracağız! Yok olmaz. Ağzımız açıldı! Susmayacağız"*¹⁴⁰ diyerek yeni yolsuzluk iddialarını gündeme getirmeye devam etti. Sahte vesika işlerinden, gümrükten kaçırılan malların yüksek fiyatlarla piyasaya sürüldüğünden, kösele, gaz, bulgur, un, pirinç, yağ, pekmez dalaverelerinden söz etti. Darüleytam depolarına saklanan bazı eşyaların yüksek fiyatlarla resmî dairelere satıldığını öne sürdü. Vagon işlerinde öyle on bin liralık dalavereler değil, otuz bin liralık, elli bin liralık, hatta milyonluk numaralar döndüğünü tehdit yollu dile getirdi.¹⁴¹ Diliskelesi'nde memurlar tarafından unutulduğu söylenen kırk iki vagon zahirenin de aslında yeni bir yolsuzluk vakası olduğunu öne sürdü.¹⁴²

Yalnız yolsuzluk iddialarını gündeme getirmekle kalmıyor, savaşın daha fazla devam ettirilmesine de şiddetle karşı çıkıyordu. Bu görüşünü açıklarken ağır ifadeler kullanıyor, savaşın paylaşmayı bilmeyen cahiller yüzünden çıktığını öne sürerek devleti savaşa sokan İttihatçıları üstü örtülü de olsa eleştiriyor, hatta suçluyordu. Ancak bu tehlikeli sözleri güya insanlık âlemine ders veren karıncaların ağzından naklediyor, dört yıldan beri birbirini parçalayan insanlık âlemini açlıktan kurtaracak tek çarenin bir an önce savaşa son vermek olduğunu yazıyor.¹⁴³ Yayınladığı bir karikatürde ise mizah dilini ustaca kullanarak bir taraftan

¹³⁴ "Delinin Defteri", *Karagöz*, 14 Ağustos 1334, nr. 1092.

¹³⁵ "Şeker Yağması", *Karagöz*, 11 Eylül 1334, nr. 1100.

¹³⁶ "Muhavere-İcmal-i Ahval", *Karagöz*, 14 Ağustos 1334, nr. 1092.

¹³⁷ "Muhavere- Karagöz Tarişinas", *Karagöz*, 7 Eylül 1334, nr. 1099.

¹³⁸ "Tokatçılar Cemiyet-i Hayriyesi", *Karagöz*, 14 Ağustos 1334, nr. 1092.

¹³⁹ M, Taylan, age., s. 94.

¹⁴⁰ "Muhavere-Söz Yürüdü", *Karagöz*, 24 Ağustos 1334, nr. 1095.

¹⁴¹ "Carcar Muhabir-Zamane Tarihi", *Karagöz*, 24 Ağustos 1334, nr. 1095.

¹⁴² "Kırk İki Vagon Zahire", *Karagöz*, 19 Teşrinievvel 1334, nr. 1111.

¹⁴³ "Karıncalardan İnsanlara Muavenet", *Karagöz*, 7 Ağustos 1334, nr. 1090.

kıtlıktan yakınıyor, diğer taraftan savaş yanlılarını “eşeklik” yapmakla itham ediyordu (Karikatür: 19).

Hacivat -Karagözüm kasaplığa mı başladın ha! Fakat bu etleri yenmez hayvanlar...

Karagöz –Gazetelerde görmedin mi? Yavaş yavaş buna da alışmalı! Et şimdiden yüz elliye çıktı. Bu hayvanların etlerini yiye yiye belki dünyadan eşeklikte kalkar!

Karikatür: 19 (*Karagöz*, 31 Temmuz 1334, nr. 1088).

Bu arada hükümet de boş durmuyor, halkın canını yakan açlık ve kıtlığa karşı daha etkin önlemler alabilmenin yollarını arıyordu. Bu arayışın sonucu olarak 17 Ağustos 1918 günü yayınlanan bir kararname ile sırf iâşe işleriyle uğramak üzere yeni bir nezaret kurulması kararlaştırıldı.¹⁴⁴ Daha önce İstanbul'un iâşesinden sorumlu olan (Kara) Kemal Bey, İâşe Nazırı olarak atandı. Kemal Bey göreve başladıktan sonra basına verdiği ilk demecinde piyasadaki buhranı birkaç kişinin kendi kârları için çevirdiği dolap olarak görmenin işi hafife almak olduğunu söyledi. İctimaî ve iktisadî nedenlerden kaynaklanan ihtikârâ, daha önce yapıldığı gibi hükümetin nüfuz ve gücünü kullanarak değil, serbest ticaret kurallarına göre müdahale edileceğini açıkladı.¹⁴⁵ Bu demeci değerlendiren hükümet yanlısı Tanin gazetesi de savaşın belki de en zor kışının bu yeni nezaret sayesinde nispeten hafif atlatılacağını yazarak yüreklere su serpmeye çalıştı.¹⁴⁶

Yapılan açıklamaya göre İâşe Nezareti, nüfus başına her ay okkası yirmi beş kuruştan bir okka şeker dağıtacak. Ayrıca dileyen herkese okkası yetmiş beş kuruştan istediği kadar şeker satılacaktı. Ancak nezaretin bu açıklaması Karagöz'ü tatmin etmeye yetmedi. Şeker için belirlenen fiyatın halkın alım gücünün çok üzerinde olduğunu yazdı.¹⁴⁷

“Şimdiye kadar, evde, kilimleri sattım, çarşafaları sattım, yorganları sattım, bakırları sattım, şimdi gömleğimi, donumu, bacının entarisini satarım, hiç olmazsa ölmeden evvel, dünyaya gözüm açık gitmesin diye, şeker böyle ucuzlayınca, bollarınca ben de doya doya bir tatlı yerim!”

Nezaretin diğer vaadi vesika ekmeğini iyileştirerek miktarlarını artırmaktı.¹⁴⁸ Karagöz ise “dört senedir, olmayan şeyler bugün nasıl olabilir” diye bu vaadi inandırıcı bulmadığını söylüyordu.¹⁴⁹ Gerçekten de İâşe Nezareti verdiği sözleri tutmak bir yana savaşın sonuna gelindiği halde kuruluş çalışmalarını bile tamamlamamıştı. Karagöz de doğal olarak bu durumu alay konusu yapıyor, barış imzalanıp Boğazlar açıldığında zaten böyle bir nezarete ihtiyaç kalmayacağını belirterek, İâşe Nezareti'ne ismini değiştirip kendine yeni bir iş bularak

¹⁴⁴ İâşe Nezareti Hakkında Kararname (30 Temmuz 1334), *Düstur*, 2. Tertip, X, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, s. 558-562; Ayrıca bkz. *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, II, s. 241-246.

¹⁴⁵ “İhtikâr Hakkında”, *Tanin*, 26 Ağustos 1334/1918, nr. 3487.

¹⁴⁶ “İâşe İşleri”, *Tanin*, 25 Ağustos 1334/1918, nr. 3486.

¹⁴⁷ “Muhavere-Tatlı Devri”, *Karagöz*, 17 Ağustos 1334, nr. 1093.

¹⁴⁸ “Mış Mış”, *Karagöz*, 14 Eylül 1334, nr. 1101.

¹⁴⁹ “Muhavere-Tatlı Devri”, *Karagöz*, 17 Ağustos 1334, nr. 1093.

iki yıl daha oyalanmasını tavsiye ediyordu.¹⁵⁰ İaşe Nazırı Kemal Bey'i peteğini bir türlü dolduramayan bir bal arısı olarak gösteren karikatürü de aynı soruna temas ediyordu (Karikatür: 20).

Hacivat –Karagöz'üm, ne güzel petek! Ne vakit bununla ağzımızı tatlandıracağız?

Karagöz –Görmüyor musun? Arı peteği doldurmak için nasıl çalışıyor. Hele bir kere doldursun... O zaman lezzetine bakarız!

Karikatür: 20 (*Karagöz*, 2 Teşrinievvel 1334, nr. 1106).

Nezaretin atıl kalması en çok da memur ailelerini zor durumda bırakmıştı. İaşe işleri nezarete devredildi diye İaşe Müdüriyeti memurlara verdiği aylık erzakı kesmiş, nezaret ise henüz göreve başlayamadığından memurlara hiçbir şey verememişti. Karagöz, memurların bu zor durumunu "*Boyunlarını büküp rezzak-ı âlem olan cenab-ı rabü'l-vücuttan isti'ane etsinler! Başka ellerinden ne gelir ki!*"¹⁵¹ diyerek gündeme getirdi.

Ekim ayının ortalarına gelindiğinde artık savaşın bitmek üzere olduğu kesinlik kazanmaya başlamıştı. Ateşkes görüşmelerinin önünü açmak için istifa eden İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yerine 14 Ekim 1918'de kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, İtilaf Devletleriyle görüşmelere başlamıştı.¹⁵² Ateşkesin imzalanmak üzere olduğunu gören Karagöz "*Yağma battı enginlere/Anafora yazık oldu/Bütün yeni zenginlere/Bu sulh, sivri kazık oldu*"¹⁵³ diyerek barışın vurgunculuğa da son vereceğini büyük bir ümit ve memnuniyetle yazdı. Boğazlar açılınca, açlığın biteceğini karınların doyacağını dile getirdi (Karikatür: 21).

Hacivat –Aman Karagöz'üm boğazımı iyice temizle! Çoktan beri doya doya yemek yiyemiyorum!

Karagöz –İnsan bu kadar hırdavatı boğazına doldurur da nasıl yemek yer! Hele bir kere Boğaz'ı açalım. Birkaç gün de perhiz et. İltihap geçsin. Bak, o zaman nasıl rahat edeceksin. Bol bol da yemek yersin.

Karikatür: 21 (*Karagöz*, 26 Teşrinievvel 1334, nr. 1113)

¹⁵⁰ "Ne Olacak?", *Karagöz*, 12 Teşrinievvel 1334, nr. 1109.

¹⁵¹ "Memurinin Erzakı", *Karagöz*, 11 Eylül 1334, nr. 1100.

¹⁵² Gotthard Jaeschke, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 109 (Ocak 19164), s. 141-152.

¹⁵³ "Sulhun Cilvelerinden", *Karagöz*, 19 Teşrinievvel 1334, nr. 1111.

Bunları yazarken Karadeniz Boğazı'nın açılışında olduğu gibi ümitlerinin boşa çıkmasından da korkmuyor değildi.¹⁵⁴ Ne yazık ki korktuğu gibi de oldu. Savaşa son veren Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra da durum değişmedi. Açlık, kıtlık ve vurgunculuğun daha da şiddetlenerek bir süre daha devam ettiği görüldü.¹⁵⁵ Karagöz, yaşadığı ikinci hayal kırıklığını şöyle ifade etti:¹⁵⁶

“Yahu! Mütareke oldu, dedik. Maişet için sevindik. Vatanın uğradığı fecâyî'e yüreğimiz yanıyor. Fakat biraz yiyecek bulacağız, kalanlar açlıktan ölmekten kurtulacağız, dedik. Ekmek yine fırladı. Vesika ekmekleri beter, yutulur halde değil... Çamur gibi. Gazın tenekesi on liradan hemen on yediye fırlıyor. Boğazlar açıldı Türkiye'ye kaşı iktisadi abluka da kaldırılmış. Limanlar serbest. Hâlâ azap ve meşakkat içindeyiz. Bilmeyiz, hükümet iase için ne yapıyor, ne düşünüyor?”

Sonuç

Savaş dönemi Osmanlı mizah ve karikatürünün tek temsilcisi olan Karagöz gazetesi kapsamında yapılan bu çalışma, I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'un en önemli sorununun açlık, kıtlık ve vurgunculuk olduğunu ortaya koymuştur. Basına uygulanan katı sansüre rağmen Karagöz gazetesinin karikatür ve mizah dilinin avantajlarını kullanarak diğer gazetelerin değinemediği bu sorunları detayları ve toplumsal etkileriyle birlikte gündeme getirmeyi başardığı görülmüştür. Bu sayede, vurgunculuk yüzünden el değiştiren sermayenin yeni bir zenginler sınıfı yaratarak sosyal tabakalar arasındaki hiyerarşiyi de bozulduğu, orta halli aileler ile sabit gelirli memurların yalnız ekonomik olarak değil, sosyal statü bakımından da itibar kaybına uğradığı tespit edilmiştir. Kıtılığı fırsata çeviren bazı kötü niyetli kimselerin yaptığı büyük vurgunlar sayesinde ortaya çıkan bu yeni zengin sınıfının sürdüğü lüks hayatın toplumun açlık ve yokluk çeken katmanlarında büyük rahatsızlık yarattığı anlaşılmıştır.

¹⁵⁴ “Geçim Meselesi”, *Karagöz*, 26 Teşrinievvel 1334, nr. 1113.

¹⁵⁵ Mütareke dönemi İstanbul'unda açlık, kıtlık vurgunculuk hakkında geniş bilgi için bkz Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.30-72; Mehmet Aydın, “Mütareke Döneminde İstanbul'da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)”, *History Studies*, Volume 2/2 2010, s. 441-451.

¹⁵⁶ *Karagöz*, 23 Teşrinisani 1334, nr. 1121.

Kaynakça**1. Arşiv Belgeleri**

ATASE Arşivi, BDH Koleksiyonu, Klasör No: 354, Dosya No: 1420, Fihrist No: 066.

2. Yayınlanmış Belgeler

İaşe Kanun-ı Muvakkati (10 Temmuz 1332), *Düstur*, 2. Tertip, VIII, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, ss. 1230-1231.

İaşe Nezareti Hakkında Kararname (30 Temmuz 1334), *Düstur*, 2. Tertip, X, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, s. 558-562; Ayrıca bkz. *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, II, ss. 241-246.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 3, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 3, İçtima Senesi 4, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi, I-II, yay. haz. Kemal Gurulkan vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013.

Tekâlif-i Harbiye'nin Suret-i Tarhı Hakkında Kanun (14 Temmuz 1330), *Düstur*, 2. Tertip, VI, Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1334, ss. 1011, 1012.

3. Gazeteler

İkdam

Karagöz

Sabah

Tanin

4. Kitap ve Makaleler

1335 Senesi İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet, 1337.

AYDIN, Mehmet, “ Mütareke Döneminde İstanbul’da Hayat Pahalılığı Sorunu (1918-1922)”, *History Studies*, Volume 2/2 2010, ss. 441-451.

-----, “İttihat ve Terakki’ye Yönelik İstanbul Basınında Yer Alan Bazı Yolsuzluk İddiaları”, *Turkish Studies*, Volume 3/7 Fall 2008, ss. 696-706.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı*, C. III, Ks. IV, TTK Yayını, Ankara 1991.

ÇAKMAK, Fevzi, “Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı”, *Uluslararası Tarih Sempozyumu (İzmir, 16-18 Ekim 2014) Bildiri Kitabı*, İzmir 2015, ss. 361-381.

ÇAVDAR, Necati, “Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul’da Kömür Kıtlığı ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 98 (Temmuz – 2014), ss. 95-130.

- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- GÖZCÜ, Alev, "I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016-Bahar), ss. 133-169.
- JAESCHKE, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, Cilt: XXVIII, Sayı: 109 (Ocak 19164), ss. 141-152.
- KARA, Murat, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Ereğli Kömür Havzası (1829-1920)", *History Studies*, Volume 5, Issue 1, January 2013, ss. 223-250.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992)*, Ankara 1999, ss.139-146.
- MACFIE, A.L., *Osmanlıların Son Yılları (1908-1923)*, Çev.: D. Acar-F. Soysal, İstanbul 2003.
- ÖĞÜN, Tuncay, "Karagöz Gazetesi Örneğinde Osmanlı Mizahında ve Karikatüründe Çanakkale Deniz Savaşları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. ss. 563-592.
- ÖZTEL, Muharrem, "İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Mahrukâtın (Odun ve Kömür) Önemi ve Mahrukât Arz Piyasası (1789-1918)", *Turkish Studies*, Cilt: 8/7 (Summer 2013), ss. 487-505.
- SANDERS, Liman von, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.
- STUERMER, Harry, *Konstantinopl'da Savaşın İki Yılı (1915-1916)*, çev. Yurdakul Fincancıoğlu, Büke Yayınları, İstanbul 2002.
- SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ, *Lutfiyye*, yay. haz. Rüreyya Ali Beyzadeoğlu, Cihan Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul 1996.
- TALAT PAŞA, *Hatıralarım ve Müdafaaam*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- TAYLAN, Mehmet, "Osmanlı Basınında İhtikâr: Temsil, Mizah ve Mağduriyet (1917-18)", *Kebikec*, Sayı: 43 (2017), ss. 73-124.
- TEMEL, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- , "Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşe Sorunu", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 52 (Nisan 1998) ss. 40-45.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum(1908-1950)/İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- VURAL, Mithat Kadri, "Savaş Yıllarında Milli Bir Burjuvazi Oluşturma Çabası Olarak Harp Zenginleri ve Buna Yönelik Eleştiriler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32 (2016-Bahar), ss. 109-131.
- ZİYA ŞAKİR, *1914-1918 Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?*, Muallim Fuat Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul 1944.